

TÍZÉVES A THALASSA

A THALASSÁBAN TALLÓZVA

Heller Ágnes

Mit csinálsz most?, kérdezte egy barátom. – A *Thalassát* olvasom, válaszoltam. Mire ő: legalább tanulsz valamit. Igaza volt. Ha a *Thalassát* olvasom mindig tanulok valamit. Meg tudok talán érteni valamit, amit eddig nem tudtam. S ami ennél többet ér: másként (is) kezdem olvasni azt, amit éppen olvasok. Bizonyára nem úgy, mint egy szakmabeli pszichoanalitikus, de a magam módján. Őszintén szólva, kizsákmányolom a *Thalassát*.

Most például Proust olvasása közben vettem kezembe a *Thalassa* 98/2–3. számát, benne több szép filozófiai írással, de ezekről nem beszélek. Megdöbentett Alekszandr Etkind dokumentációja Sabina Spielrein életéről, haláláról és szerepéről Jung és Freud életében, mert hirtelen az a gyanúm támadt, hogy a *Fehér Hotel* hősnőjét Thomas valahogyan Sabináról mintázta. Vagy ha nem róla mintázta, akkor kitalálta Sabinát. Ez elsősorban azért döbentett meg, mert Fehér Ferenc többek között erről a könyvről is elmélkedett a *Thalassa* egy korai évfolyamának egyik számában (1993/1).

De mivel most éppen Proustot olvasom, akaratlanul is az ragadta meg figyelmemet a *Thalassa* írásai közül, ami olvasmányomat egy más perspektívából világította meg. Persze, egész könyvtárat írtak össze Proustról pszichoanalitikai alapon (is), de én ennek a könyvtárnak kötetait nem ismerem és nem is akarom megismerni. Szellemi fűszereket keresek és nem készítelt. Ilyen fűszereket találtam a *Thalassa* említett számában Lacan tanulmányában továbbá azokban a részletekben, melyeket Ábrahám Miklós és Török Mária könyvéből közöltek. A fűszereket ízét rövid idézetekkel érzékeltetném. Lacan írja: „a szeretet iránti igény és a vágypróba dialektikája az, ami a fejlődés rendjét diktálja” Ábrahám és Török többek között így fogalmaznak: A melankóliások látszólag önmaguknak okoznak fájdalmat,

de valójában saját testüket adják kölcsön egy fantomszerű szerelmi tárgynak... Mégis, fel kell tennünk a kérdést: vajon a melankóliás tényleg szereti a fantomtárgyat? Nos, ezeket a gondolatokat nem lehet egyszerűen *Az eltűnt idő nyomában* elbeszélő-hősének történetére alkalmazni, hiszen minden élet egyszeri, és a regénybeli élet még inkább az. Az idézett gondolatok nem sémák, de új ízt kölcsönöznek az olvasmányoknak.

Az eltűnt idő nyomában elbeszélő főhőse melankolikus és fantomtárgyakat szeret, azaz képtelen szerelemmel szeretni, (ahogy gyűlölni is képtelen) holott állandóan szerelmes. Ez nem az én értelmezésem, a narrátor maga is így látja önmagát. Mindig inkább nyitott voltam a lehetőségek világa, mint a véletlen valóság világa felé, írja (*La Prisonnière*). Élvezetének, szenvedélyének tárgya egy maga alkotta fantomkép, saját fantáziájának terméke, saját test- és lélekrésze. Szervedélyének csak akkor van (látszatra) objektuma, amíg szenved. A gyász – egy őrjöngésig fokozott féltékenység formájában – és a szerelem nála egybeesnek. Vágy uralja, de a Másikban, ha egy pillanatra azt hiszi, hogy birtokolja – legyen az férfi vagy nő –, nem leli örömét. Nemcsak arról a régi Platónról is ismert gondolatról van szó, hogy arra vágyunk amit nem birtoklunk, hanem valami másról is. A könyv narrátora képtelenné teszi magát a birtoklásra mindaddig, amíg a Másik önmaga marad, amíg valóban egy Másik, amíg tőle függetlenül is cselekedhet, amíg rajta, azaz saját fantáziavilágán és emlékvilágán kívül létezik. De ha a Másik nemcsak benne, hanem tőle függetlenül is él, tehát él, ha nem az elbeszélő lelkének és emlékezésének foglya, akkor más is birtokolhatja. Így a szenvedés kimeríthetlenné válik, s csak a teljes birtoklással, a Másik bekebelezésével csillapul. Az idő megtalálásának története annak a története is, ahogy a narrátor mindenkit bekebelez, akit valaha, úgy hitte, szeretett. Bekebelezi anyját, nagyanyját, apját, nagynénjét, az asszonyokat és a barátokat is. Így szünteti meg a lehetőség feltétlenségében a valóság véletlenszerűségét. De ez a vágy végét is jelenti.

A szeretet- és vágypróba, azt hihetnénk, nincs ebben a regényben elrejtve. Hiszen ez az egyetlen élmény, melyre az Én-hős emlékszik mielőtt még emlékezni kezdene, a mindennapi szorongása, ahogy a mamára vár, hogy feljöjjön hozzá, és elalvás előtt megcsókolja. A csókkal a szorongás véget ér, de csak azért, hogy másnap és minden nap újra ismétlődjön. Mikor egy szorongásrohamában a hős elhatározza, hogy jusst sem alszik el addig, amíg anyja nem jön fel hozzá, végül az apa lesz az, aki kimondja, hogy a gyerek boldogtalan, s ezért a mama jobb, ha teljesíti vágyát. De mikor a mama végül ott alszik nála, akkor, így emlékszik a narrátor, boldognak kellett volna lennie, de nem volt az. *Fekete dátum maradt örökre ez a nap az ő kalendári-*

umában. A szeretet- és vágypróbán úgy esett át, hogy vágya megvalósulását szerencsétlenségnek érezte.

Az Én-hős kötöttsége az anyához nem ödipális jellegű. Nem jár sem az apa elleni agresszióval, sem a későbbi apa-helyettesek (mint Swann) elleni agresszióval. Apját is magába szervíti éppen úgy, mint anyját (úgy kezd beszélni, írja, mint az anyja, úgy kopogtat az ajtón, mint az apja). Ebben a hosszú regényben az anya a továbbiakban alárendelt szerepet játszik. De az előbb röviden összefoglalt jelenet sémája megmarad, és állandóan, bár variációkkal, ismétlődik. (Ez megint a narrátor saját megjegyzése.) Nagyon kevésbé hiszem el azonban az Én-hősnek, hogy amit könyvében elmondott élmény valóban az őstörténet. Hiszen a fiú pszichikai karaktere már teljesen készen állt mielőtt sor került volna ennek az éjszakának a traumájára. Már korábban meg kellett, hogy írva legyen az a szerep, melyet ezen az éjszakán M.-mel fog játszani, s melyet mindig újra és újra eljátszik majd. De ennek csak akkor lenne jelentősége, ha itt az őstörténet traumájának felderítéséről beszélnénk. De nem arról van szó. Nem a psziché kialakulásának történetéről, hanem egy ember saját pszichéjéhez és vágya objektumaihoz való sajátos viszonyának születéséről, s ezzel az emlékezőnek, azaz az írónak – mint írónak – a születéséről. A kisfiú – a felnőtt író emlékezetében – magát betegnek értelmezi (hiszen ha nem lenne beteg, akkor uralkodni tudott volna vágyán). Azzal, hogy anyját felküldi hozzá éjszakára, az apa elismeri betegségét, s az apa nyomán végül az anya is. Ettől kezdve a narrátor belső életének eseményei tünetekké válnak, a megfigyelés tárgyává, esztétikai tárgyakká, pontosan úgy, mint környezetének eseményei és tárgyai, mint egy cipő, egy bútordarab, egy gesztus, egy naplemente. Az elbeszélő önmagát egyszer etnográfusnak, máskor botanikusnak írja le: saját lelki rezdüléseinek éppen úgy etnográfusa és botanikusa, mint a hölgyek öltözködésének vagy beszédmodorának, a cselédek viselkedésének vagy egy színházi előadásnak. Két elveszett idő van: egy külső és egy belső, de az emlékezetben ez a kettő egy. Csak az tud szeretni, aki odaadja magát másnak. Ennek a regénynek az Én főhőse sosem tudta odaadni magát senki ember fiának/lányának. De nem narcisztikus, s nem is mazochista. Csak megismételhetem azt, amit maga mondott magáról: fantáziáját többre értékelte a valóságnál. Hősünk boldog volt a lehetőségek világában, mert fantom objektumát saját vágyainak megfelelően irányíthatta, és hideggé vált, unatkozott egy valóságos kapcsolatban, kivéve, ha féltékeny volt. Mert akkor fantáziája megint szabadon szárnyalt, s mert fájt, mert a betegség egyik formája, egyik tünete volt.

Ez a látszatra olyan szubjektív Én-regény hihetetlenül tárgyyszerű, majdnem szakszerű kor- és kórtörténet. Ami a kórtörténetet illeti, a szélsősége-

sen melankolikus személyiség kórtörténete. Így ábrázolták a melankóliát más nagy költők is. Shakespeare-nél például a melankolikus hősök – mint Jacques – szintén nagyszerű megfigyelők, elsőrendű önelemzők, és nem bánják, ha szenvednek. De Jacques nem író, azonban M. az, s így a melankolikus személyiség pszichikai és szellemi potenciáit a kreatív Thanatos szolgálatába állítja.

Proust regényének narrátora nem a mama csókjára vágyik, nem a gyerek ágyába vágyik vissza, hiszen a mama már benne van, a mama már régen ő maga. A narrátor nem vágyik nirvánára sem, mert az az emlékezés megszűnése, megsemmisülése. Proust elbeszélőjének gyönyöre – a vágy és birtoklás egybeesése – maga az emlékezés aktusa, az írás aktusa, a múlt bekebelezése. A vágy és birtoklás, a fantázia és a történet, a belső és a külső egybeesése: a mindenhatóság megtapasztalása nagyzási hóbort nélkül. Furcsa, de így van: hatalmas sikertörténet ez, hiszen a gyermek szorongó kiszolgáltatottsága az emlékezés/bekebelezés/írás folyamatában mindenhatósággá transzformálódik. Minden álom valóra válik itt a szerelem álmai kivételével, hiszen csak a szerelemben lenne szükség arra a Másik Másikra.

A Thanatoshoz vezető út itt is, mint annak idején Platónnál, az emlékezéssel keresztül vezet, azonban egy nagyon nem platóni módon Proustnál az emlékezés egyúttal írás. A visszatérés maga az írás gesztusa. De ez a Thanatoshoz vezető út, nem a Thanatos. A Thanatos nem az emlékezés, hanem az emlékezés vége: nem a valóság hanem a lehetőség elmúlása. Ha azt írom a regény végére, hogy Vége, akkor vége. Végül oda muszáj írni a regény végére, hogy Vége: az írás/emlékezés/bekebelezés a narrátor élete, de az író/emlékező/ narrátor vágya, hogy eljusson a birtoklás teljességéhez, hogy végre leírhasa: Vége. Proust halála a regény vége. Vágyik a halálra, azaz vágyik a beteljesülésre, az írás/emlékezés befejezésére.

Sok minden más is gondolkodásra inspirált a *Thalassa* 1998/2-3 számából. Örülök, hogy olvastam, ahogy olvastam sok más számot is. Igaza volt a barátomnak, legalább tanultam valamit.